

PRABILTI LIETUVOJE: PRANEŠĖJŲ APSAUGOS PROBLEMAS

Viešoji įstaiga „Transparency International“ Lietuvos skyrius (TILS) yra tarptautinės organizacijos „Transparency International“ padalinys, veikiantis Lietuvoje nuo 2000 m. TILS - nepolitinė organizacija, bendraujanti ir koordinuojanti savo veiklą tiek su vyriausybinėmis, tiek nevyriausybinėmis organizacijomis Lietuvoje bei užsienyje.

Transparency International Lietuvos skyrius

Siekiant užtikrinti šios publikacijos tikslumą, buvo imtasi visų įmanomų priemonių. Tačiau TILS negali prisiimti atsakomybės už pasekmes, kurios gali kilti naudojant šią publikaciją kituose kontekstuose ar kitais tikslais.

© 2015 Transparency International Lietuvos skyrius

Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo Nevyriausybinių organizacijų (NVO) Programos įgyvendintojais Lietuvoje - Žmogaus teisių stebėjimo institutu.

KAS YRA PRANEŠĖJAI?

Vieno teisinio „pranešėjų“ (angl. *whistleblowers*) apibrėžimo nėra – tačiau šie asmenys visada siejami su pranešimais apie darbovietėje pastebėtus pažeidimus. Kitaip tariant, pranešėjai yra asmenys, kurie dėl savo darbo pobūdžio pastebi įvairius (įskaitant ir korupcinius) pažeidimus, bet, tuo pačiu, būtent dėl to, kad dirba tose vietose, apie kurias ir praneša, susiduria su kitokio pobūdžio galimomis neigiamomis pasekmėmis nei kiti pranešantys asmenys. Pranešėjai gali būti persekiojami savo darbe ar net atleisti, nors dažnai savo pranešimais gali užkirsti kelią nusikaltimams ar net nelaimėms Tuo tarpu, būtent tokie asmenys paprastai turi vertingos "vidinės" informacijos, ypač, kai kalbame apie labai specifinių žinių reikalaujančias sritis, pavyzdžiui, neteisėtus susitarimus rengiant viešųjų pirkimų technines specifikacijas ar kvalifikacinius reikalavimus arba korupciją tokiose ekspertinių žinių reikalaujančiose srityse kaip sudėtingų infrastruktūros projektų statyba ar aukštosios technologijos. Tuo pačiu, būtent dėl šių priežasčių, jų suteikiama informacija gali būti labai vertinga ir padėti užkirsti kelią rimtiems nusikaltimams ar nelaimėms.

Įvairios tarptautinės organizacijos išskiria pranešėjus kaip asmenis, kuriems reikalinga ir speciali teisinė apsauga - ir vis daugiau skirtingų valstybių priima jiems apsaugoti skirtus specialius įstatymus arba keičia jau esančius teisės aktus taip, kad pranešėjai jaustųsi saugiau bent jau teisiškai. Dažnai kartu tai tampa ir politinės valios skatinti pranešėjus prabilti išraiška.

2007 m. Baigėsi garsioji „Lietuvos kuro“ byla. Buvusios Valstybės kontrolės kontrolierės M. Giraitytės parodymai teisme privertė Vyriausybę aktyviau ginti valstybės interesus. Galima sakyti, kad būtent ji sutaupė valstybei ir mokesčių mokėtojams 28 mln. litų, kai pavyko laimėti bylą prieš bankrutuojančią bendrovę "Lietuvos kuras". Lietuvos Aukščiausiasis teismas nustatė, kad valstybė nebuvo pripažinusi „Lietuvos kuro“ skolos valstybės skola, todėl nebuvo pagrindo ir jos reikalauti.

Teigiama, jog pranešėjai gali padėti ir sutaupyti. Pastaraisiais metais Didžiojoje Britanijoje apie galimus korupcijos atvejus privačiame sektoriuje dažniau informuodavo savo vadovams apie tai pranešantys pranešėjai nei oficialūs sukčiavimo atvejus stebintys asmenys – vidaus auditoriai, už darbuotojų saugumą ir taisyklių taikymą atsakingos institucijos. Skačiuojama, kad pranešėjai tokiais atvejais gali padėti sutaupyti iki 3 mln. dolerių¹. JAV vyriausybė teigia, kad per 2012 m. pranešėjų, informuojančių apie korupciją federalinėje valdžioje, dėka buvo sutaupyti 3,3 mlrd. dolerių².

Be to, teigiama, kad pranešėjai gali padėti išsaugoti net ir žmonių gyvybes. Štai 2006 m. JAV Jūrų pėstininkų korpuso patarėjas mokslo klausimais F. Gayl, ko gero, padėjo išsaugoti tūkstančių JAV karių gyvybes Irake, kai atskleidė, kad Jūrų pėstininkų korpusas ignoruoja skubų karių Irake prašymą papildyti pajėgas transporto priemonėmis, kurios būtų geriau apsaugotos nuo savadarbių sprogstančių įtaisų ir bombų pakelėse. Po šio pareiškimo kariams buvo pasiūstos gerai apsaugotos transporto priemonės, tiesa, tai pranešėjui kainavo karjerą³.

TARPTAUTINIAI PRANEŠĖJŲ APIBRĖŽIMAI

Tarptautinė darbo organizacija pranešėjų daromą pranešimą apibrėžia kaip "Esamų arba buvusių darbuotojų pranešimą apie neteisėtą, netinkamą, pavojingą ar neetišką darbdavių veikimą"⁴. Antikorupcijos standartų kontekste paminėti galima 2009 m. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros

---

¹ Kenny Kate, *We Need to Protect the Whistleblowers Who Save Our Skins but Pay the Price*. The Conversation, 2015. Internetinė prieiga: <http://theconversation.com/we-need-to-protect-the-whistleblowers-who-save-our-skins-but-pay-the-price-41635>

² *Bake Gavin*, Whistleblowers Saved the Government \$3.3 Billion Last Year. 2012. Internetinė prieiga: <http://www.foreffectivegov.org/whistleblowers-saved-government-3-billion-last-year>

³ *Vanden Brook Tom*, *Marine whistle-blower vindicated after seven-year fight*. 2014. Internetinė prieiga: <http://www.usatoday.com/story/news/nation/2014/09/25/franz-gayl-mraps-marine/16225499/>

⁴ International Labour Organization Thesaurus (2005)

organizacijos parengtas Tarybos rekomendacijas dėl tolesnių veiksmų kovojant su užsienio pareigūnų papirkinėjimu, kur referuojame į apsaugą nuo „diskriminacinių arba drausminių priemonių viešojo ir privataus sektoriaus darbuotojams, sąžiningai ir pagrįstai pranešantiems kompetentingoms institucijoms“.⁵

JT Konvencijoje prieš korupciją apie pranešančius asmenis kalbama kaip apie „bet kokius asmenis, geranoriškai ir pagrįstai pranešusius kompetentingoms institucijoms faktus apie šios Konvencijos nustatytus nusikaltimus“.⁶ Europos Tarybos Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos kalbama apie darbuotojus, „kurie turi pagrįstą pagrindą įtarti korupciją ir kurie gera valia praneša apie savo įtarimą atsakingiems asmenims arba valdžios institucijoms“.⁷

Lietuvoje jokio teisinio pranešėjų apibrėžimo nėra.

GARSIAUSI PRANEŠĖJAI

Airijos seržantas M. McCabe 2012 m. Policijai išreiškė abejones dėl to, jog kiti pareigūnai piktnaudžiauja savo padėtimi naikindami baudas už kelių eismo pažeidimus savo draugams bei giminiams. Iš pradžių jam buvo kliudoma tirti galimus pažeidimus, jis buvo skatinamas nustoti teikti skundus, jam buvo uždrausta naudotis nuovados duomenų baze (angl. - *Garda Pulse system*). McCabe kreipėsi į Ministrą Pirmininką E. Kelly, transporto ministrą, teisingumo ministrą, tačiau tyrimas nebuvo sėkmingas, seržantas buvo apkaltintas nenoru bendradarbiauti, o informacijos paviešinimas jam kainavo karjerą. Vėlesnis tyrimas, praėjus beveik metams nuo šių įvykių, parodė, kad prabilę pareigūnai buvo teisūs. Po patirto spaudimo ir persekiojimų darbe, M. McCabe 2015 m. buvo paskirtas Malingaro miesto policijos eismo priežiūros skyriaus vadovu, o 2014 m. M. McCabe ir J. Wilson pelnė Airijos metų žmogaus titulą, „už drąsą ir sąžiningumą informuojant visuomenę apie nusikaltimus, kai kiti pasirinko tylėjimą“.

2014 m. mokesčių konsultantas iš Liuksemburgo A. Deltouras taip pat sulaukė baudžiamosios bylos ir įvairių grasinimų po to, kai atskleidė didžiųjų korporacijų mokesčių vengimo schemas.

2009 m. keturi Belgijos miesto Haselto policijos pareigūnai slapta perdavė prokurorui dokumentus, kurie pateikė įrodymus dėl departamente vykstančių sukčiavimo atvejų, apimančių neleistinas išlaidas kelionėms, drabužiams, taip pat kaltinimų atsiėmimą ir kt. Tuomet prieš policijos viršininką nebuvo imtasi jokių veiksmų, dokumentus perdavę darbuotojai buvo atleisti arba perkelti dirbti kitur, o du pranešėjai buvo apkaltinti konfidencialių dokumentų vagyste. 2011 m. informacija pagaliau buvo paviešinta, jų įtarimai pasitvirtino, tačiau kaltinamieji atleisti nuo kaltinimų, visi tęsė darbą policijoje.

Dar vienas panašus pavyzdys - 2009 m. Vienos miesto Sveikatos departamento teisininko istorija. Jis buvo atleistas po to, kai paskatino atkreipti dėmesį į viešųjų pirkimų pažeidimus vienoje Vienos viešojoje ligoninėje, kur buvo sudaryta sutartis dėl valymo paslaugų teikimo. Jis įtarė, kad dėl nesąžiningo susitarimo su ligoninės darbuotojais, sutartis buvo sudaryta su įmone, kuri siūlė ne optimaliausią paslaugų kainą. Vienos sveikatos departamento teisininkas pastebėjęs šiuos pažeidimus paviešino juos *Die Presse* laikraštyje. Dėl to teisininkas buvo persekiotas darbo vietoje, atleistas, o ši byla vis dar neišspręsta.

[Airijos policijos pareigūnai M. McCabe ir J. Wilson 2014 m. pelnė Airijos metų žmogaus titulą – tačiau prieš tai abu pareigūnai, pranešę apie galimus kolegų pažeidimus darbe, buvo persekiojami](#)

Buvusi Estijos miesto Narvos Nuosavybės ir Ūkio departamento direktoriaus pavaduotoja buvo atleista iš darbo už tai, kad eidama pareigas pareiškė įtarimus dėl viešųjų pirkimų ir sutarčių

⁵ OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, Recommendation for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, Recommendation IX(iii). See also OECD Recommendation of the Council on Improving Ethical Conduct in the Public Service Including Principles for Managing Ethics in the Public Service and OECD Guidelines for Multinational Enterprises, Section II.9.

⁶ Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, 33 straipsnis

⁷ Europos Tarybos Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos, 9 straipsnis

sudarymo pažeidimų - kaip galimi pažeidėjai tuomet buvo minimi politikai ir verslininkai. 2011 m. ir 2012 m. tarnautoja laimėjo teismo procesus ir buvo gražinta į darbą, tačiau vėliau miestas panaikino jos departamentą.

Vokietė slaugytoja B. Heinisch 2005 m. buvo atleista iš darbo po to, kai pavišino informaciją apie prastą kai kurių slaugymo įstaigos gyventojų priežiūrą. Po nepalankaus Vokietijos teismų sprendimo, slaugytoja kreipėsi į Europos Žmogaus Teisių Teismą, kuris 2011 m. nustatė, kad pareiškėjos atžvilgiu buvo pažeista saviraiškos laisvė⁸.

AR YRA PRANEŠĖJŲ LIETUVOJE ?

Lietuvoje apie asmenis, pranešančius apie įvairius pažeidimus savo darbovietėse, kalbama gana retai. Kaip rodo tyrimai, apskritai kiek mažiau nei penktadalis gyventojų praneštų apie korupcijos atvejus.⁹

Turbūt plačiausiai nuskambėjęs pranešimo apie darbovietėje daromus pažeidimus atvejis iki šiol yra buvusios Krekenavos agrofirimos darbuotojos D. Budrevičienės pranešimas apie darbovietėje neteisėtai mokamus atlyginimus. Iš dalies, šis pranešimas ir po to sekę atsakomieji darbdavio veiksmai turbūt iliustruoja ir pagrindines priežastis, kodėl tiek mažai žmonių Lietuvoje ryžtasi tapti pranešėjais. Viešai prabilusiai apie galimus pažeidimus savo darbovietėje D. Budrevičienei buvo iškelta baudžiamoji byla dėl šmeižto, ji sulaukė ir itin prieštaringos visuomenės reakcijos, tai vėliau jai sukėlė ir rimtų sveikatos problemų.¹⁰

2010 m. Klaipėdos teritorinės ligonių kasos vadovas A. Bumblys buvo atleistas iš darbo (ir kreipėsi į teismą dėl grąžinimo į pareigas) po to, kai iškėlė klausimą apie galimai nepagrįstą privalomojo sveikatos draudimo fondo (PSDF) lėšų skirstymą.¹¹ Panašiu metu dėl atleidimo iš darbo į teismą kreipėsi ir Vilniaus Karoliniškių poliklinikos gydytoja, kuri teigė, jog atleista buvo po to, kai apskundė reguliuojančios institucijos veiksmus Seimui.¹² 2012 m. iš darbo Vilkijos žemės ūkio mokykloje atleistas mokytojas sulaukė Aukščiausiojo teismo nutarties dėl atleidimo teisėtumo – jis teigė, kad atleistas buvo, kai Darbo inspekcijai pranešė apie mokykloje esančius darbo tvarkos pažeidimus¹³.

---

⁸ Worth Mark, *Whistleblowing in Europe Legal Protections for Whistleblowers in the EU*. 2013, Transparency International. Internetinė nuoroda: http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/2013_WhistleblowingInEurope_EN.pdf

⁹ Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro Vilmorus 2014 m. balandžio-gegužės mėnesiais atlikto tyrimo „Lietuvos korupcijos žemėlapis 2014“, inicijuoto LR Specialiųjų tyrimų tarnybos, pažyma.

¹⁰ <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dbudreviciene-siandien-labai-pagalvociu-pries-kalbedama.d?id=38783115>

¹¹ <http://www.klaipedostik.lt/saziningu-norejes-buti-alfridas-bumblys-sulauke-spyrio-i-nugara>

¹² <http://www.delfi.lt/sveikata/sveikatos-naujienos/po-dveju-metu-bylinejimosi-medike-grazinta-i-darba.d?id=58706313>

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012-11-30 nutartis civ. byloje Nr. 3K-3-533-2012.

KAIP GERIAU APSAUGOTI PRANEŠĖJUS LIETUVOJE?

Lietuva yra prisiėmusi tarptautinius įsipareigojimus pagal Jungtinių Tautų Konvenciją prieš korupciją, pagal kuriuos šalims rekomenduojama imtis priemonių, kad „suteiktų veiksmingą apsaugą nuo galimų atsakomųjų veiksmų ar bauginimo“¹⁴ apie korupcinio pobūdžio pažeidimus pranešusiems asmenims. Europos Taryba taip pat ragina valstybes nares skatinti asmenis pranešti apie pažeidimus, o pranešusius asmenis apsaugoti.¹⁵

Šiuo metu Lietuvoje tiek dėl teisinio reguliavimo trūkumo, tiek dėl to, kad ir viešame, ir privačiame sektoriuose tam neskiriama pakankamai dėmesio, pranešėjai visiškai neskatinami pranešti apie darbovietėse pastebėtus pažeidimus. Apie galimus pažeidimus savo darbovietėje pranešantys asmenys, jeigu nėra pripažįstami liudininiais baudžiamajame procese, neturi jokių aiškių teisinių apsaugos priemonių. Kaip rodo tyrimai, pagrindinė vengimo pranešti apie korupciją priežastis – gyventojų įsitikinimas, kad būtent pranešėjai gali gale nukentčia skaudžiausiai.¹⁶ Geriausia praktika įvardina tokius galimus pranešėjų teisinės apsaugos būdus kaip apsauga nuo nepagrįsto atleidimo iš darbo ar tarnybos (numatant, kad, jeigu darbdavys informuojamas, jog asmeniui taikoma pranešėjo apsauga, jis negali būti iš darbo atleidžiamas, tarkime, du metus nuo pranešimo fakto), apsauga nuo pranešėjo tapatybės atskleidimo, pranešėjų civilinės atsakomybės apribojimas, pranešėjų ir jų artimųjų apsauga nuo bauginimo ir persekiojimo. Lietuvoje pranešimams skatinti reikėtų numatyti bent jau aiškius minimalius standartus, kad pranešti pasiryžtantys asmenys žinotų, kokios minimalios teisinės apsaugos gali tikėtis.

Šiuo metu LR Vyriausybė yra pateikusi teisės aktų projektus LR Seimui, kuriais siūloma garantuoti anonimiškumą pranešėjams, pranešantiems apie korupcinio pobūdžio administracinius, darbo drausmės ar tarnybinius nusižengimus.¹⁷ Visgi to negana, kad pranešėjai šalyje jaustųsi saugūs.

Apsaugoti pranešėjus galima priimant atskirą pranešėjų apsaugos įstatymą, kuriame būtų aiškiai apibrėžta „pranešėjų“ sąvoka, ir vienoje vietoje numatyta, kokių konkrečių teisinių apsaugos priemonių jie gali tikėtis. Tai suteiktų daugiau aiškumo galimiems pranešėjams bei sumažintų teisės klaidos tikimybę. Kai kurios valstybės, užuot priėmę vieną pranešėjų apsaugos įstatymą, nusprendžia keisti atskirus atitinkamus teisės aktus.

TILS vertinimu, pasirinkus bet kurį teisinio reguliavimo modelį, svarbiausia Lietuvoje (1) garantuoti pranešimų apie pažeidimus kanalų institucijų viduje saugumą ir patikimumą; (2) apsaugoti pranešėjus nuo civilinės atsakomybės dėl garbės ir orumo pažeidimo ieškinių ir (3) praktikoje garantuoti pranešėjams anonimiškumą. Be to, labai svarbu, kad (4) valstybinių institucijų vadovai užimtų aiškia pozicija, jog jų vadovaujamosiose institucijose pranešėjai yra palaikomi ir skatinami. Tam reikia:

1. Parengti bendras gaires pranešimų kanalų institucijų viduje veikimui ir saugumui

Vienas iš svarbiausių efektyvios pranešimų apie teisės pažeidimus sistemos principų yra patikimi, lengvai prieinami bei aiškūs pranešimų apie pažeidimus pateikimo kanalai. Pranešimo kanalai gali būti „išoriniai“ (pvz. pranešimo apie korupcijos atvejį pranešimas Specialiųjų tyrimų tarnybai) arba

¹⁴ Jungtinių Tautų Konvencijos prieš korupciją 32 str. 1 d. (Žin., 2006, Nr. 136-5145).

¹⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2014 m. balandžio 30 d. priimtos rekomendacijos CM/Rec(2014)7 dėl pranešėjų apsaugos: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec\(2014\)7E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec(2014)7E.pdf)

¹⁶ Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro Vilmoris 2014 m. balandžio-gegužės mėnesiais atlikto tyrimo „Lietuvos korupcijos žemėlapis 2014“, inicijuoto LR Specialiųjų tyrimų tarnybos, http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/Gyventojai_BENDRAS.pdf

¹⁷ LR Vyriausybės 2015 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. 338 „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 276 ir 286 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 192 ir 263 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 60 ir 86 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo Nr. VIII-1234 2, 14 ir 20 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“.

„vidiniai“ (pvz. pranešimo apie viešų ir privačių interesų konfliktą konkrečioje įstaigoje pateikimas tos įstaigos vadovui arba jo įgaliotam asmeniui)¹⁸.

Šiuo metu vienintelis „vidinių“ pranešimų kanalų sritį bent iš dalies reguliuojantis dokumentas - Vyriausybės nutarimas, privalomas Vyriausybei atskaitingoms institucijoms ir rekomenduojamas kitoms¹⁹. LR Vyriausybė 2012 m. spalio 24 d. nutarimu įpareigoja LR Vyriausybei atskaitingas valstybės institucijas pasirinkti vieną iš pranešimo teikimo būdų, t.y. telefonu arba internetu, bei nustatyti pateiktos informacijos priėmimo bei nagrinėjimo tvarką.²⁰

Taigi lieka neišspręstos visos su tokiais kanalais susijusios problemos, nes iki šiol nėra užtikrinama, kad pranešimo negautų asmuo, apie kurį pranešama, nėra pareigos vartotojus aiškiai informuoti apie tai, kokie tiksliai apsaugos standartai bus taikomi jų tapatybei ir pačiam pranešimui. Būtina arba standartizuoti tokių linijų veikimą atskiru teisės aktu, kuris numatytų aiškius apsaugos standartus, arba daliai institucijų svarstyti tokių linijų atsisakymą - nes jos gali pakenkti žmonių pasitikėjimui ir norui pranešti (pavyzdžiui, dauguma savivaldybių, nors ir turi „korupcijos linijas“, jomis beveik negauna pranešimų apie galimus korupcijos atvejus).

Siūlymai LR Vyriausybei, Seimui atskaitingoms valstybės institucijoms, taip pat visoms „vidinius“ pranešimų kanalus turinčioms institucijoms: parengti bendras standartų gaires (patobulinti jau galiojančias tvarkas bei išplėsti jų taikymo ratą) ir užtikrinti, kad institucijose esantys pranešimų kanalai veiktų saugiau ir būtų aiškiai informuojama apie jų saugumo standartus²¹:

- Turi būti aiškiai nurodoma, kur ir kaip galima pranešti apie pastebėtus galimus korupcijos atvejus.
- Turi būti vieša aiški institucijos vadovų pozicija, jog yra skatinami darbuotojų pranešimai apie pastebėtus galimus korupcijos ar kitokių pažeidimų.
- Jei institucija turi atskirą pranešimų kanalą reikia:
  - aiškiai nurodyti, kas yra atsakingas už šio kanalo priežiūrą, kas gauna ir tvarko jais gautą informaciją;
  - aiškiai nurodyti bei paaiškinti šio kanalo pobūdį, išaiškinant, ar asmuo gali pranešti anonimiškai, ko gali tikėtis kiekvienu konkrečiu atveju ir kuo skiriasi skirtingi pranešimų būdai;
  - aiškiai pateikti informaciją apie tai, kaip bus saugoma informacija, susijusi su pranešimo autoryste.
  - nurodyti, ar pranešėjams bus teikiamas grįžtamasis ryšys ir koku būdu jis bus teikiamas.

Turi būti priimtos bendros gairės, galiojančios visoms valstybinėms institucijoms, turinčioms pranešimų kanalus.

2. Atleisti nuo civilinės atsakomybės dėl garbės ir orumo įžeidimo, jeigu pranešėjas pranešdamas apie pažeidimą, pagrįstai manė, kad informacija yra teisinga

Viena iš pranešėjų pranešti apie teisės pažeidimus atgrasančių aplinkybių yra gresianti civilinė atsakomybė dėl garbės ir orumo įžeidimo.²² Pranešėjui gali tekti atlyginti žalą, jeigu jis neįrodys, kad paskleista informacija apie asmenį yra teisinga. Tiesioginė išimtis taikoma pranešimams apie viešus asmenis – jeigu pranešėjas paskleidžia informaciją apie viešą asmenį, pranešėjas yra atleidžiamas

¹⁸ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2014 m. balandžio 30 d. priimtos rekomendacijos CM/Rec(2014)7 dėl pranešėjų apsaugos 14 punktas.

¹⁹ http://www.lrv.lt/Posed_medz/2012/121024/14.pdf

²⁰ LR Vyriausybės 2012 m. spalio 24 d. nutarimas Nr. 1287 dėl informacijos apie pažeidimus teikimo ir tvarkymo aprašo patvirtinimo, Informacijos apie pažeidimus teikimo ir tvarkymo tvarkos aprašo 5, 7, 8 punktai.

²¹ Rekomendacijos parengtos pagal TILS 2015 m. analizę. Su visu analizės tekstu susipažinti galite čia:

http://www.transparency.lt/wp-content/uploads/2015/11/pranesimu_kanalai_lietuvoje_informavimo_standartu_analize1.pdf

²² Civilinio kodekso 2.24 str.

nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad veikė sąžiningai²³. Taigi, norint pranešti apie galimą privataus asmens korupciją, pranešėją gali atgrasyti tai, kad jam gali tekti atlyginti žalą. Tokia situacija neskatina pranešti apie galimus privačių asmenų pažeidimus, nes užkoduoja įrodinėjimo (dėl sąžiningumo arba faktų tikslumo) našta. Tuo tarpu, pranešėjai retai būna visiškai įsitikinę informacijos teisingumu ir dar rečiau tiksliai žino, kokie yra aplinkybių įrodinėjimo teismuose standartai, t.y. tai kas gali atrodyti įrodyta vidutiniam žmogui, nebūtinai bus laikoma įrodyta byla nagrinėjančiam teismui.

Pažangią pranešėjų apsaugą turinčiose valstybėse pranešėjas paprastai saugomas, jeigu pateikia informaciją apie pažeidimus pagrįstai manydamas, kad informacija yra teisinga. Ar asmuo pranešė apie pažeidimą pagrįstai manydamas yra sprendžiama atsižvelgiant į įrodymus, kurie tokiam asmeniui buvo prieinami pranešimo metu.²⁴ Toks kriterijus yra taip pat rekomenduojamas Europos Tarybos.²⁵ Taip pat įprastai yra numatoma prezumpcija, kad pranešimas yra teisėtas, kol yra neįrodoma priešingai, t.y. pranešėjui nereikia įrodinėti pranešimo teisėtumo.²⁶

Siūlymai:

- Civilinė atsakomybė dėl asmens dalykinės reputacijos, garbės ir orumo žeminimo, pranešėjas gali būti traukiamas tik įrodžius, kad jis veikė nesąžiningai.

Turi būti keičiamas Civilinio kodekso 2.24 str.

3. Garantuoti tapatybės neatskleidimą apie korupcinio pobūdžio teisės pažeidimus pranešusiems asmenims

Pranešėjo galimybė pasirinkti, kad jos ar jo tapatybė būtų neatskleista, yra viena iš veiksmingiausių pranešėjų apsaugos priemonių.²⁷ Pranešėjų tapatybės neatskleidimo garantija apsaugo pranešėjus nuo atsakomųjų veiksmų, nes pažeidėjai tiesiog nesužino, kas atskleidė informaciją apie jų padarytus pažeidimus. Pranešėjų tapatybės apsauga yra garantuojama Estijoje, Čekijoje, Slovėnijoje, Vengrijoje. Tokias pranešėjų apsaugos priemones taip pat rekomenduoja Europos Taryba.²⁸

Šiuo metu tapatybės apsauga pritaikant anonimiškumą Lietuvoje garantuojama tik liudytojams.²⁹ Liudytoju asmuo tampa tada, kai liudytoju jį pašaukia ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teisėjas. Anonimiškumas liudytojams Lietuvoje yra garantuojamas, jeigu tenkinami visi šie reikalavimai: (i) jo ar jos artimiesiems gresia pavojus; (ii) liudytojo parodymai yra svarbūs; ir (iii) nusikaltimas, apie kurį liudijama, yra apysunkis, sunkus arba labai sunkus.³⁰ Kaip nurodo praktikai, tokius reikalavimus įrodyti yra gana sunku ir įprastais atvejais. Tuo tarpu, daugelio kitų šalių praktika arba automatiškai taiko anonimiškumą apie korupcinio pobūdžio veikas pranešusiems pranešėjams arba apsiriboja tik vienu reikalavimu – grėsme pranešėjui arba pranešėjo artimiesiems. 2010 m. rudenį LR Prezidentė inicijavo įstatymo pataisas, skirtas geriau pritaikyti anonimiškumą, ypač pranešimo apie korupciją atvejais - 2010 m. gruodį BPK buvo papildytas 199¹ str., kuris įvedė „dalinio anonimiškumo“ institutą. Jis taikomas kai yra minėti numatyti pagrindai, taip pat kitais atvejais, kai yra duomenų, kad tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių jų, jų šeimos narių ar artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams ir šių teisių ir interesų apsaugai užtikrinti pakanka dalies duomenų apie liudytoją ar nukentėjusįjį slaptumo.

²³ Teismų praktikoje viešais asmenimis buvo pripažinti valstybės tarnautojai, teisėjai, politinių partijų nariai, sporto federacijų vadovai, didelės ir reikšmingos privačios įmonės, pan. Tuo tarpu pelno siekiantys privatūs juridiniai asmenys, jų darbuotojai, savininkai viešais asmenimis nėra laikomi.

²⁴ Transparency International, “Whistleblowing in Europe. Legal protections for whistleblowers in Europe” (“Pranešimai apie pažeidimus Europoje. Teisinė pranešėjų apsauga Europos Sąjungoje“), 87 psl., 148 išnaša.

²⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2014 m. balandžio 30 d. priimtos rekomendacijos CM/Rec(2014)7 dėl pranešėjų apsaugos 22 punktą.

²⁶ Airijos Respublikos Saugomų pranešimų apie pažeidimus įstatymas, 2013 m., 5 str. 8 p.

²⁷ Transparency International, “Whistleblowing in Europe. Legal protections for whistleblowers in Europe” (“Pranešimai apie pažeidimus Europoje. Teisinė pranešėjų apsauga Europos Sąjungoje“):

http://www.transparency.org/whatwedo/publication/whistleblowing_in_europe_legal_protections_for_whistleblowers_in_the_eu

²⁸ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2014 m. balandžio 30 d. priimtos rekomendacijos CM/Rec(2014)7 dėl pranešėjų apsaugos 18 punktą, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2188855&Site=CM>

²⁹ Baudžiamąjį proceso kodekso 199 str. Žin. 2002, Nr. 37-1341; Žin. 2002, Nr.46-0, i. k. 1021010ISTA00IX-785

³⁰ Baudžiamąjį proceso kodekso 199 str. Žin. 2002, Nr. 37-1341; Žin. 2002, Nr.46-0, i. k. 1021010ISTA00IX-785

Visgi praktikoje iki šiol pažymima, kad anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo taikymas turėtų būti išimtinė priemonė,³¹ tad lieka neaišku, kaip asmuo, svarstantis galimybę pranešti apie galimą korupciją turėtų žinoti, ar gali tikėtis tokios apsaugos.

Siūlymas:

- Siekti, kad praktikoje nuosekliai pranešėjams būtų taikomas bent dalinis anonimiškumas.

4. Valstybinėse įstaigose ir institucijose skatinti pranešėjus viešai deklaruojant vadovybės poziciją

Tarptautinė praktika rodo, jog tam, jog darbuotojai drąsiai dalintųsi informacija apie galimą korupciją ar kitus kolegų pažeidimus, būtina ne tik aiški tvarka, užtikrinanti, jog tai galima padaryti saugiai, bet ir aiški vadovybės pozicija, kad būtent tokia organizacinė kultūra skatinama. Kaip rodo privataus sektoriaus pavyzdžiai, to siekiant, reikia pabrėžti tai per įvairius susijusius mokymus darbuotojams, galima tai pabrėžti vidiniame institucijos etikos kodekse ar kitoje vidinėje tvarkoje.

---

³¹ Pvz. Galima peržiūrėti LR Generalinio prokuroro įsakymą Dėl Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo patvirtinimo (2014 m. birželio 3 d. Nr. I-114) 18 punkta: „Nors BPK 199 straipsnio 1 dalies 1 punkte ir 1991 straipsnio 1 dalyje nuo 2010 m. gruodžio 11 d. atsiradusios formuluotės „ar kitiems teisėtiems interesams“ ir „gali turėti neigiamų padarinių [...] teisėms ir teisėtiems interesams“ suponavo neribotas anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo taikymo pagrindų traktavimo galimybes, atsižvelgiant į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimą (žr. Rekomendacijų 3 ir 4 punktus), šios liudytojų ir nukentėjusiųjų teisinės apsaugos priemonės gali būti taikomos tik retais išimtiniais atvejais, nes:

18.1. jų taikymas yra sudėtingas;

18.2. anonimiškumo ar dalinio anonimiškumo suteikimas leidžia įslaptinti tik nukentėjusiojo ar liudytojo tapatybę nurodančius duomenis, bet ne tokių asmenų duotų parodymų apie reikšmingas bylai išspręsti aplinkybes turinį;

18.3. atliekant proceso veiksmus su asmeniu, kuriam taikomas anonimiškumas ar dalinis anonimiškumas, ribojami kai kurie rungtinėjimo, betarpiškumo ir teisės į gynybą nuostatų realizavimo elementai“ <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=5a42e4c0ebdd11e3bb22becb572235f5>

Transparency International Lietuvos skyrius
Didžioji g. 5
Vilnius, Lietuva

Tel.: +370 5 212 69 51

info@transparency.lt
www.transparency.lt

www.facebook.com/TILietuva